

להבין את מסתרי הפרה אדומה

ואת כל יתר המצוות

ייץ גרינברג ygreenberg@hadar.org

פרשת חקת תשפ"א

פרשת השבוע פותחת בפולחן ה'משונה' של פרה אדומה, טקס מרכזי בתקופה המקראית שנועד לטהר אנשים שנחשפו למוות אנושי, כדי שיוכלו לשוב להקריב קרבנות במשכן/בית המקדש. אך עד לתקופה התלמודית כבר נשכח הרציונל העומד מאחורי הפולחן ובהיעדרו, נוצרו סביב ה'תעלומה' מסורות הטוענות לעמימות מכוונת.¹ במסגרת זאת, המקרא מורכב ממצוות שניתן להבין (המכונות לעתים "משפטים") ומצוות בלתי מובנות ("חוקים"), שניתנו כדי לחנך אותנו לציית למצוות האל פשוט משום שכך ציווה, גם כשאין מתיישבות עם ההיגיון.² פרשנויות מאוחרות יותר קידמו את העמדה הזו, ללמדנו שיש לקיים את חוקי התורה בלי לשאול שאלות, רק משום שזהו דבר האל. האל רוצה שנציית ללא ערעור וללא שיפוט.

אני סבור שזוהי פרשנות שגויה, וכי לא מדובר בטקס שמטרתו לתרגל צייתנות לציווי תמוה. בתקופה המקראית, הפולחן דווקא הובן במלואו. יתרה מכך, אחד העקרונות העומדים בבסיס הברית הוא שהמצוות ניתנו לא כדי שנהיה רבובטים מאולפים בשירות האל, אלא על מנת לחולל שיפור בבני אדם

¹ במדבר רבה, י"ט, 7-8, במיוחד אמירתו של ר' יוסי בן חנינא והדיון העוסק בשיחה בין רבן יוחנן בן זכאי לעובד אלילים בנושא פרה אדומה.

² ר' דברי הרמב"ם במורה נבוכים ג, 26.

ובתכונותיהם.³ כנאלה, יש להסביר בצורה רציונלית ולהציג באופן בהיר באופן שניתן יהיה להבין מה טעון שיפור בתהליך השגת היעד להיות בני אדם טובים יותר ושותפי האל מתוך חיים על פי דרך התורה ויישום ערכיה לטובת השבחה של העולם. האמת העמוקה יותר היא שתנועת התפתחות הברית היא מהלך של התרחקות דרמטית מצייתנות מבוססת ענישה לעבר תהליך התפתחותי של השותפים האנושיים בדרך להיותם סוכנים משמעותיים המפרשים מצוות ומקיימים אותן כדי לחיות ברמת חיים גבוהה יותר.

שלבי הפולחן של הפרה האדומה מהווים למעשה דוגמה למצווה שהיה בה היגיון בתקופה בה נהגה. פרשת חוקת פותחת באתגר מיגור רמת הטומאה הגבוהה ביותר, זו אשר מתקיימת ממפגש עם אדם מת. היות שהאדם הוא צורת החיים הגבוהה ביותר, גופתו היא הייצוג הקיצוני ביותר של אנטי-חיים.⁴ מגע עם מת מדרדר את האדם למצב של טומאה קשה שלא ניתן לבטלה בטקסי טהרה סטנדרטיים (טבילה במקווה), אלא יש להתיז על הטמא נוזל המורכב מדם של פרה אדומה טהורה, מעורבב עם אפרה וביחד עם עץ ארז, אזוב וחוט שני. אם הפולחן מתקיים ביום השלישי וביום השביעי, הטמא ייטהר והוא רשאי להיכנס לתחום הקדושה, האזור בו שולטים החיים: המשכן/בית המקדש (שמות י"ט, 12-11; 20-18).

דוגמה לאופן שבו חז"ל איבדו את טעמי פולחן הפרה האדומה ניתן למצוא בפי אחד מחכמי התלמוד, אשר טוען כי אפילו שלמה המלך, החכם מכל אדם, לא הצליח לפענח את משמעות המצווה הזאת והכריז: "על כל אלה עמדתי, ופרשה של פרה אדומה [ההגיון שעומד מאחורי הפולחן] חקרתי ושאלתי ופשפשתי 'אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני'" (קהלת ז, 23).⁵ כל אלה גם יחד הולידו זרם מחשבת המבוסס על העיקרון שיש לציית לחוקי התורה בלי לחפש רציונל מוסרי, אינטלקטואלי או אחר.

³ ר' חיבורי על פרשת חיי שרה: "באה תורה לעשות מענטש: מחשבות על הבחירה ברבקה". ובייחוד דבריו של רבי ישראל מסלנט. ר' גם פרק נ"א בספרו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק לנבוכי הדור.

⁴ ר' חיבורי על פרשת תזריע-מצורע: "טהרה וטומאה: צופן של חיים ומוות".

⁵ נהוג לייחס את ספר קהלת למלך שלמה, ר' במדבר רבה י"ט, 3.

אני מבקש להעלות על נס את האסכולה האלטרנטיבית. חוקי התורה ניתנו לא על מנת לפאר אל האל ולקיים את מצוותיו אלא כדי "לצרף בהן את הבריות" (בראשית רבה, מ"ד, 1; ויקרא רבה י"ג, 3). משום כך, יש להציג את ההיגיון הטמון במצוות כדי שהעם יבין אותן ובהתאם לכך יעבוד על אופיו או התנהגותו במסלול חיים של מוסר ומשמעות רוחנית.

מחקר ביקורתי מודרני, ובייחוד יצירתו של יעקב מילגרם, חושף את המשמעות המקורית וההיגיון העומדים בבסיס מצוות פרה אדומה.⁶ לפי מילגרם, הפרה האדומה היא "חטאת" - קרבן טהרה שבמקרה זה מזככת את טומאת המת (במדבר י"ט, 9). הדם, שנושא את החיים (ויקרא י"ז, 11), מטהר מפני טומאת מוות. משילוב דם באפר הפרה האדומה - עוד סמל לדם - ועם עץ ארז, אזוב וחוט שני, נוצר חומר המטהר את טמא המת. חלק מהדם מותז לכיוון המשכן/מקדש על מנת לטהר אותו. יתר התמיסה מפוזרת על טמא המת ומעבירה אותו מהתחום בו הוא נתון לשליטת המוות, אל אזור החיים. כעת, מותר לו להיכנס למשכן/מקדש, שטח בו מושלים החיים ומתפתחים. בשפה סימבולית, המסר החוזר ונשנה אשר עומד בבסיס היהדות הוא שאדם צריך להתנער מהמוות, ולפעול, לעבוד ולחיות בצד של החיים ושל יצירת חיים בעולם.

מילגרם טוען שהשאלה שהכי העסיקה את חכמי התלמוד - כיצד אפר הפרה מטהר את הטמא אך מטמא את הכהן המקיים את הטקס - היא עצמה תכונה כללית של קרבן חטאת. טומאת מת "נספגת" בקרבן ובכך מטהרת את הטמא, אך כעת הטומאה הוטמעה ב"חטאת" ומטמאת את המטהר. לפיכך, הכהן שהוציא לפועל את פולחן הטהרה מצווה לרחוץ ולהתנקות עד הערב כדי לשוב לטהרתו.⁷

בקצרה, מילגרם מראה כיצד טקס הפרה האדומה היה הגיוני בשפה הסימבולית של קרבן החטאת, וחלק מפולחן מודע המעיד על המחויבות של אלוהים והמשכן/מקדש לסייע לפרט להדוף את מתקפת המוות ולעבור לצד של החיים. המסר עולה בקנה אחד עם כל המהות הבריתית (יש שיאמרו הלכתית)

⁶ יעקב מילגרם, ויקרא - ספר הפולחן והמוסר, ירושלים: מוסד ביאליק.
⁷ ר' ויקרא ט"ז, 28 ודיון מורחב של מילגרם על קרבן חטאת (כרך א', ע"ע 270-278) (אנגלית).

העומדת בבסיס המעשים למיקסום החיים ולצמצום מוות או רקב בכל אקט. מצוות פרה אדומה לא ניתנה כדי שיצייתו לחוקים גם כשאינם מובנים. ההיפך הוא הנכון, הטקס מותאם היטב לעקרון הכללי של המצוות כדרך חיים, כיישום של פעולה המתבצעת לטובת החיים.

טקס פרה אדומה, אם כן, יכול לשמש מודל לכל מצוות הברית/הלכות, שמטרתן להנחות את האדם לקיום בצד החיים. על האדם להבין את ההיגיון העומד מאחורי המצוות כדי שיבחר בחיים ויהיה שותף מלא בברית לתיקון עולם, לשיפור החיים ואיכותם. הרציונל הברור מתייחס לכל מצווה בכל חברה ותרבות. יש לנתב כל מצווה לטובת קיום החיים, אוטונומיה אנושית גדולה יותר ומעמד של שותף. כך מניעות אותנו המצוות לעבר מטרת הנצחון האוניברסלי על כל אויבי החיים: עוני, רעב, דיכוי, כל צורה של אפליה ששוללת את שוויון האחר, מלחמה ומחלה. מרכיב חשוב בחינוך דתי הוא לשדרג את האדם הפרטי כך שייאחז יותר בחיים, יאהב יותר, יסייע יותר, יכבד יותר את עצמו, יגלה סבלנות והבנה ואיפוק רבים יותר אשר ייצרו מקום להתפתחות ולביטוי של האחר. לכן לא צריך רק להבין את ההנחיות, אלא גם להביע אותן כדי שאנשים ירגישו שבחירתם מחוללת שינוי. שהבחירה בחיים ובמיקסום איכותם היא חלק ממאמץ אוניברסלי להוביל את כלל החברה והעולם כולו אל חיים מלאים יותר. ככל שגדלות האוטונומיה והבחירה החופשית, כך גדלים כבוד הפרט וערכו ויכולתו למלא תפקיד פעיל בשותפות הברית, בכך שהוא פועל בשירות הברית לשיפור פני העולם.

מי שמקיים את המצווה ממקום של סוכן שותף חש בטחון בכך שבני אדם נבראו בצלם אלוהים - בעלי ערך אינסופי, שווים וייחודיים, ולכן גם שותפים לגיטימיים וחשובים בברית לתיקון עולם. השותף בתורו יכול להחיל את חוקי התורה באופן שהם משרתים את עקרונות מיקסום החיים בכל תרבות שלטת. משמעות הדבר היא גם שאם החלת דפוסי עבר עלולים לסכן חיים או לחתור תחת כבוד הפרט, השותף הוא בעל סמכות לעבד את הנורמות כך שידגישו תחת זאת את כבוד החיים. כך, בחברה שוויונית שבה נשים שותפות מתוך שוויון מלא וכשירות מלאה לתפקידי הנהגה, הסטטוס הייחודי-אך-לא שוויוני של נשים שעבר במסורת היהודית לדורותיה צריך להשתדרג באופן שיביע כבוד כלפי מלוא צלם האלוהים הנוכח בדמות האישה. בדומה לכך, כל השותפים האחרים שנחשבים באופן מסורתי לשווים פחות - על

בסיס נטייה מינית, מגדר, נכויות, או אפילו אי היותם יהודים, יכולים להשתדרג ולהתגבש כך שיכבדו את מלאות החיים ואת כבודם כברואים בצלם אלוהים.

יש לציין שהבנה מלאה בכל תחומי החיים והיכולת לבחור ולחזק התנהגויות ספציפיות, לפעול בתבונה ולא בציות עיוור לכוח מסתורי אלא בהצטרפות לברית חזקה יותר למען חיים טובים לכולם - כל אלה מגדילים את הכבוד ואת תחושת הערך העליון שמעשירים את מרקם החיים ומעניקים לו יותר משמעות והשראה. זהו, למעשה, השיעור שנלמד מפולחן פרה אדומה.

